

Az egyéni gyermekvállalás és a kisgyermek napközbeni ellátásának többszintű összefüggései Európában: szakirodalmi áttekintés¹

Multilevel relationships between individual childbearing and day care for young children in Europe: review of the literature

Árki Diána²

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2022.4.2>

Beérkezés: 2022. 05. 30.

Átdolgozott változat beérkezése: 2022. 09. 02.

Elfogadás: 2022. 10. 17.

Összefoglaló: Tanulmányomban bemutatom a hároméves kor alatti gyermekek napközbeni ellátása és az egyéni gyermekvállalás között fennálló kapcsolat elméleti háttérét, és a területi kontextust előtérbe helyező, oksági összefüggést vizsgáló kutatások eredményét hat európai országban. A szociológiai és közgazdaságtani megközelítések, valamint empirikus tapasztalatok alapján ismertetem, hogy a napközbeni ellátás négy paramétere közül elsősorban a szolgáltatás elérhetősége hat a gyermekvállalásra. Rávilágítok arra, miként alakulnak az országspecifikus sajátosságok és a paritás szerinti különbségek a változók között. Azon országokban, ahol alacsony a napközbeni ellátás elérhetősége, főként az anyává válásra gyakorol befolyást a paraméter, míg ahol általánosan elérhető a napközbeni ellátás, csekély hatást fejt ki a mutató, és inkább a második, harmadik gyermek világrajövetelét segíti elő. A kutatások mindemellett felhívták a figyelmet az elérhetőség alsó-felső határértékének fontosságára. Bemutatom továbbá a felmérések azon hiányosságait, melyek orvoslásával megvalósulhat a témakör szélesebb körű és részletesebb európai kutatása.

Kulcsszavak: termékenység, kisgyermek napközbeni ellátása, többszintű európai elemzések

Abstract: In my study, I present the theoretical background of the relationship between daytime care for children under the age of three and individual childbearing, and the results of research, emphasizing territorial context, examining causality in six European countries. Based on sociological and economic approaches, as well as empirical experiences, I explain that of the four parameters of daytime care is primarily the availability of the services affects childbearing. I highlight how the country specific characteristics and the differences according to parity among the variables develop. In countries where the

1 EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosító számú, „Tehetségből fiatal kutató. A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban” megnevezésű projekt a Széchenyi 2020 program keretében, európai uniós (Európai Szociális Alap) társfinanszírozással valósul meg.

2 Pécsi Tudományegyetem Demográfia és Szociológia Doktori Iskola, e-mail: arki.diana25@gmail.com

availability of daytime care is low, the parameter has mainly an influence on becoming a mother, where daytime care is widespread, the indicator has a smaller effect and rather helps the birth of a second or a third child. Research also draws attention to the importance of the lower and upper limits of availability. Furthermore, I present those shortcomings of the surveys that could be used as remedies for a wider and more detailed European research on the topic.

Keywords: fertility, daytime care for young children, multilevel European analyses

1. Bevezetés

Az alacsony termékenységi ráta következtében az elmúlt évtizedekben a politikai érdeklődés egyre inkább afelé fordult Európában, hogy a gyermekek napközbeni ellátásának lehetőségei és azok sajátosságai miként befolyásolják a nők termékenységét (Mörk et al. 2009: 2). A tárgykör előtérbe kerülését indokolja egyrészt, hogy a gyermekek napközbeni ellátása a közoktatás első szakaszaként konstatálható, az oktatás pedig csökkenti a gyermekek között fennálló társadalmi egyenlőtlenségeket. Másodszorban feltételezhető, hogy e szolgáltatások megkönnyítik a nők számára a munkacsalád összeegyeztetését és ezzel támogatják az anyák foglalkoztatását. Harmadrészt az állam a gyermekek napközbeni ellátására a termékenység előmozdításának eszközeként is tekinthet (Krapf 2014: 12–13).

A demográfiában mindazonáltal a regionális megközelítés aspektusa csekély jelentőséggel bír, a kérdéskör elemzése számottevő kutatási részként realizálódik (Bertram–Bujard 2014: 2). Miért fontos ugyanakkor feltárni, hogy a területi kontextus hogyan befolyásolja az egyének gyermekvállalási döntéseit? Az életút többszintűségét hangsúlyozó életpálya-perspektíva mint alapvető elméleti keret szerint az egyéni döntések vizsgálatánál lényeges az egyént körülvevő helyi lehetőségi struktúrák (például a munkaerőpiaci vagy a gyermekek napközbeni ellátására rendelkezésre álló lehetőségek) figyelembevétele, hiszen az egyén a gyermekvállalásra irányuló elhatározásakor számításba veszi ezen tényezők helyi sajátosságait, opcióit (Buhr–Huinink 2014: 6). Az országos szintű adatok azonban elfedik az eltérő regionális folyamatokat – hiszen a gazdaság és a társadalomszerkezet nemcsak országok között, hanem országon belül is eltér (Bertram–Bujard 2014: 5), így releváns problémakörként realizálódik a területi szintű jellemzők és a termékenységi döntések kapcsolatának tanulmányozása.

Szakirodalmi áttekintésében olyan – a területi megközelítést előtérbe helyező – európai kutatások bemutatására törekszem, melyek arra a kérdésre keresik a választ, hogy az egyéni gyermekvállalást miként befolyásolják a kisgyermekek napközbeni ellátásának kontextuális sajátosságai. Összefoglalómban olyan elemzéseket ismertetek, amelyek többszintű megközelítést alkalmaznak a kérdés feltárására, vagyis azt vizsgálják, hogy milyen kapcsolat áll fenn az egyéni gyermekvállalás és a három év alatti gyermekek napközbeni ellátása mint területi szintű paraméter között. A témakör életkor szerinti specializációjának magyarázatát az adja, hogy a munka-család konfliktus ebben az életkorban a legsúlyosabb: a kisgyermekek gondozása – mely főként az anyára hárul – a legidőigényesebb, azonban a három év alatti gyermekek

részvétele jóval kisebb mértékű a napközbeni ellátást nyújtó intézményekben, mint az óvodáskorúak hányada (Rindfuss–Brewster 1996: 259, Krapf 2014: 15–16). Európában a nappali gyermekellátás állami kézben összpontosul, a szolgáltatás magánpiaca kicsi, mindemellett a szülők gazdasági terheinek mérsékléséhez állami támogatások járulnak hozzá nemcsak az államilag szervezett, hanem a piaci alapú intézmények esetében is (Rindfuss et al. 2010: 6, Baizan 2009: 813). A szakirodalmi áttekintés nehézségét ugyanakkor az adja, hogy kevés többszintű kutatás foglalkozik Európában a kisgyermek napközbeni ellátásának rendszerére és az egyéni gyermekvállalás kapcsolatával, így a téma széles körű ábrázolását hátráltatja a források hiánya. A kérdéskör átfogó bemutatását elősegíti azonban, hogy a meglévő kutatási eredmények nem egységesek. Az empirikus tapasztalatok közötti különbségekre magyarázatul szolgálhat az a megállapítás, hogy a napközbeni kisgyermekellátás rendszere és sajátosságai nem véletlenszerűen változnak, hanem a jóléti rendszer részét képezik, mely országoként differenciáltságot tükröz (Baizán 2009: 805). Mindezen szempontokat figyelembe véve céлом az, hogy szemléltessem, a napközbeni kisgyermekellátás rendszerének mely jellemzői befolyásolhatják a gyermekszülést (1.), mi jellemzi Európában a kisgyermekellátás rendszerét és az egyén gyermekvállalásának viszonyát (2.), illetve felfedezhetőek-e országoként hasonlóságok vagy különbségek a két tényező kapcsolatában (3.). A kérdések megválaszolására olyan tanulmányokat választottam ki, melyek a két változó viszonyát többszintű, többváltozós,³ ok-okozati összefüggés megállapítását lehetővé tevő statisztikai módszerrel vizsgálják és függő változóként a tényleges szülés (és nem a gyermekvállalási szándék) mutatóját alkalmazzák. Elsősorban olyan európai államokban készült elemzések feldolgozására törekedtem, ahol az országok gyermekellátási rendszere eltérő sajátosságokkal rendelkezik, így a legfejlettebb napközbeni ellátású északi államok közül a norvég és svéd helyzetet elemzik, a korszerűtlen rendszerű déli országok közül Olaszországra és Spanyolországra koncentrálnak, míg köztes típusként az országon belüli jelentős eltéréseket mutató Németországot és Belgiumot vizsgálják. A publikációkban felhasznált adatok az 1970-es évek elejétől a 2010-es évekig tartó időszakot ölelik fel, így a szerzők ezen évekre vonatkozóan vannak le következtetéseket. Jóllehet az áttekintett felmérések nem a jelenlegi helyzetre világítanak rá, az eddig elért eredmények szemléltetése és a kutatások nehézségeinek, hiányosságainak realizálása támpontként szolgál a kérdéskör vizsgálatának további fejlesztéséhez és a napközbeni ellátásban azóta bekövetkezett változások gyermekvállalásra gyakorolt hatásának elemzéséhez. A Magyarország demográfiai folyamatait vizsgáló kutatások között mind ez idáig nem került sor hasonló tárgykörben folytatott tudományos feltárássra, ezáltal szakirodalmi áttekintésem releváns segítséget nyújthat ez irányú magyar elemzések kibontakozásához is.

3 Áttekintésben kizárólag a napközbeni gyermekellátási rendszer egyéni gyermekvállalásra gyakorolt befolyásának feltárássra koncentrálok, és nem célom a gyermekvállalást meghatározó egyéni mutatók vagy más területi szintű magyarázó faktorok hatásának ábrázolása.

Tanulmányom első részében azon különbségeket mutatom be, amelyek megnehezítik az európai országok kutatási eredményeinek összehasonlítását. Elemzésem második felében kerül sor a témával foglalkozó elméleti tézisek és a hozzájuk kapcsolódó empirikus kutatási tapasztalatok szemléltetésére. Végül felvázolom a vizsgálatok főbb következtetéseit és hiányosságait.

2. Az európai kutatások összehasonlításának nehézségei

2.1. *A kutatások kontextuális körülményei közötti eltérések*

Az európai államok között számottevő eltérés rajzolódik ki a tekintetben, hogy a hároméves kor alatti gyermekek mekkora hányada vesz részt a formális napközbeni gyermekellátásban, továbbá hogy a szolgáltatás milyen sajátosságokkal bír. Az 1990-es, 2000-es években alapvető különbség volt az északi és a déli országok kisgyermekek számára napközbeni ellátást nyújtó rendszere között. Olaszországban és Spanyolországban a férőhelyek száma limitált, és az intézmények nyitvatartási ideje nem kompatibilis az anyák teljes munkaidős foglalkoztatásával. A három év alatti gyermekek napközbeni intézményi ellátása nem terjedt el általánosan a dél-európai országokban, a rendszer fontos ismérve ebben az időszakban az erőteljes regionális variabilitás (Del Boca 2002: 551–554, Baizán 2009: 813–815). Németországban a magas minőségű szolgáltatás viszonylag alacsony gondozási költséggel és a közsféra dominanciájával párosult, azonban az újraegyesülés előtti időszakban gyökerező regionális különbségek még a kétezres években is fennálltak. A kontraszt oka, hogy a nyugati országrészben a rendszert a gyermek magas színvonalú neveléséhez, és nem a családi-munkahelyi kötelezettségek összeegyeztetésének könnyítéséhez tervezték (Hank–Kreyenfeld 2002: 7–10, Krapf 2014: 128). Belgiumban a munka-család területe viszonylag könnyen összeegyeztethető, az intézmények igénybevételét közvetlen állami támogatások és adókedvezmények is elősegítik. A szigorú minőségi előírások mellett a rendszer alapfeltétele a rugalmas nyitvatartás biztosítása, ugyanakkor a lefedettség nem tudott lépést tartani a növekvő kereslettel, így a szolgáltatás elérhetősége és hiánya régióként jelentősen eltér: jellemző az ország északi és déli megosztottsága, de a régiókon belül is számottevő különbségek rajzolódnak ki (Wood–Neels 2019: 915–917, 925). Az északi országok közül Norvégiában már a kétezres évek elején rendelkezésre álltak állami és nonprofit magánközpontok is, ahol az alacsony jövedelmű családok kedvezményes árat fizettek a szolgáltatásért. A norvég rendszer célja nemcsak a gyermek szocializációja, hanem a női foglalkoztatottság megkönnyítése is, így a nyitvatartási időt a dolgozó szülőkhöz igazították (Rindfuss et al. 2007: 349, Rindfuss et al. 2010: 6). E mintához hasonlóan Svédországban a kisgyermekek napközbeni ellátását az általános jóléti rendszer fontos részének tekintik, mely egyrészt biztosítja a nemek közti egyenlőséget azzal, hogy a nők kisgyermek mellett is munkát tudnak vállalni, másrészt azonos lehetőséget, minőségi szolgáltatást nyújt különböző társadalmi hátré-
terű gyermekek számára. A rendszer 1990-es években bekövetkező decentralizálásá-

val ugyanakkor eltérések lehetnek a helyhatóságok között az intézmények férőhelyszáma, személyzete, a szolgáltatás ára tekintetében (Andersson et al. 2003: 3–7).

A napközbeni ellátás rendszerének országokénti sajátosságait ismertetve látható, hogy a publikációk más-más környezetben születtek az ezredforduló környékén. Olaszországban és Spanyolországban alig terjedt el általánosan a három év alatti gyermekek nappali intézményi ellátása, míg Németország kettéosztottsága a múltból fakadt. A nyugatnémet területek, illetve a déli államok korszerűtlen rendszere nem az anyák foglalkoztatásának lehetővé tételét, hanem a gyermekek nevelését tekintette alapvető célkitűzésnek. Belgiumban a szolgáltatás célja a munka-család összeegyeztetésének elősegítése, jóllehet az elérhetőség régióként és régiókon belül is változik. Norvégiában és Svédországban mindazonáltal a szülők munkaidejéhez rugalmasan igazodva, a társadalmi különbségeket figyelembe véve, kedvezmények biztosításával széles körben garantált a hároméves kor alatti kisgyermek napközbeni ellátása. E jellemzők országokénti eltérése szerepet játszhat a heterogén kutatási tapasztalatok kialakulásában.

2.2. A kutatások során felhasznált adatok eltérése

A szakirodalmi források eltérő kutatási alapjainak áttekintéséből jól látható, hogy a tárgykör vizsgálatát nehezíti a speciális adatok szűk körű hozzáférhetősége, a rendelkezésre álló adatok hiánya, míg az összehasonlítást korlátozza az országoként különböző területi beosztás, a vizsgálatok során felhasznált adatok differenciáltsága (A felmérések legfőbb sajátosságait részletesen a függelék tartalmazza.) Szükséges lenne ezáltal egy Európa-szerte egységes, valamennyi ország számára elérhető területi adatbázis kialakítása, melynek létrehozása azonos feltételeket teremtene az európai kutatások szélesebb kibontakozásához.

Eltérés realizálódik továbbá a felmérések között a tekintetben, hogy mely paritás esetében gyűjtenek információt az ellátási rendszer szerepéről. A napközbeni gyermekellátás ugyanis gyermekszámoként más hatást fejthet ki abból kifolyólag, hogy például a szülők az első gyermek születésénél kevésbé veszik figyelembe a későbbi időszakban fontossá váló munka-család konfliktusának megoldási lehetőségeit, vagy például a még gyermektelen egyének korlátozott információval rendelkeznek a környék effajta lehetőségeiről (Kravdal 1996: 204). A kutatók ezért mindenekelőtt az első gyermek vállalása és a napközbeni kisgyermekellátás összefüggéseinek feltérképezésére helyezték a hangsúlyt. A szakemberek ugyanakkor nemcsak az anyává válás, hanem magasabb paritások esetében is vizsgálták a tényezők közötti korrelációt. A felmérések sokszínűsége meglátásom szerint ebből a szempontból kedvező annak okán, hogy az eredmények rávilágítanak arra: miként alakulnak a kapcsolatok az egyes gyermekszámok esetében. Reális képet kaphatunk továbbá arról, hogy valójában hányadik gyermek születésénél játszanak központi szerepet a kisgyermek napközbeni ellátásának sajátosságai.

A felhasznált adatállományokat és a módszertani jellemzőket figyelembe véve a témával foglalkozó felmérések nagymintás elemzésekkel készültek, célcsoportjuként általában a szülőképes korú női népességet határozták meg, különbség rajzolódott ki viszont a változók operacionalizálásában, a napközbeni ellátás dimenzióinak kialakításában, melyekről részletesebben a későbbi fejezetekben tesztek említést. A válaszok feltárására a kutatók többváltozós, oksági értelmezést is lehetővé tevő statisztikai módszereket használtak: főként diszkrét időtartományú modellekben regressziós függvények alkalmazásával – rögzített és/vagy véletlenszerű területi szintű hatásokkal – becsülték meg a gyermekvállalás esélyét.

3. A kisgyermek napközbeni ellátása és a termékenység összefüggései

3.1. Szociológiai szemlélet

A napközbeni gyermekellátás és a termékenység kapcsolatának szociológiai megközelítése alapvetően a dolgozó nő nehézségeiből, azaz a munkahely és a család egymással versengő kötelezettségeinek szembenállásából indul ki. Az egyik szerepbeli elvárások ütközhetnek a másik szerep igényeivel (Goode 1960: 485), így a nő szembesül a gyermekvállalás dilemmájával: a munkavállaló mellett az anyai szerepet is teljesítenie kell (Krapf 2014: 37). A két terület összeegyeztetése során az anya a szerepek túlterhelésének mérséklésére törekszik. Douglas Hall (1972: 474–480, 483) elméletében a napközbeni gyermekellátás mint a strukturális szerepkör újradefiniálásának módja tükröződik, mely során külső segítség igénybevételével az egyén egyidejűleg megtartja az összes szerepét, jöllehet csökken a szerepek között fennálló konfliktus. Hall elképzeléséhez hasonló Goode (1960: 486) modellje, melyben a szerepfeszültség csökkentésének egyik lehetséges változataként ismerteti azt a helyzetet, mikor a nő delegálja a szerepfeszültséget okozó feladatokat. Az egyén a nem összeegyeztethető szerepei közül az egyiket átruházza másra: a dolgozó anya a gyermeke napközbeni ellátására külső szolgáltatást vesz igénybe annak érdekében, hogy betölthesse munkaerőpiaci szerepét is. A szerepek közötti konfliktus enyhítésével ezáltal a gyermekek napközbeni ellátása pozitív hatást gyakorolhat a termékenységre, hiszen a gyermek már nem gátolja az anyát az egyéb szerepeiben történő helyállásban, mely kedvező körülmény több gyermek megszületését segítheti elő.

A szakirodalomban kevésbé tárgyalják, ugyanakkor a napközbeni ellátás a nemek közötti egyenlőtlenség mérséklésén keresztül is fokozhatja a szülési kedvet (Krapf 2014: 37). Noha napjainkra a családi munkamegosztás szimmetrikusabbá vált, és megnőtt a férfiak gyermeknevelésre, házimunkára fordított ideje, a mindennapokban továbbra is elsősorban női feladat maradt mindkét otthoni teendő (Herche 2010: 67, Pilinszki 2014: 31, Pongrácz–Murinkó 2009: 114). Krapf (2014: 38) meglátása értelmében a nem fizetett munka nemek szerinti megoszlása negatívan befolyásolja a termékenységi terveket, hiszen különösen a szülés után tér el a férfiak és nők

időfelhasználása. A háztartáson kívüli gyermekellátási szolgáltatások igénybevétele mindazonáltal enyhítheti az anyák egyenlőtlen terhelését és ösztönözheti a szülést azon nők számára, akiket ezen aggodalmak gátolnak a gyermekvállalásban.

3.1.1. A kisgyermek napközbeni ellátásának elérhetősége

A fejlett országokban a gyermekgondozási lehetőségek széles körére (apa, család, távolabbi rokonok, szomszédok, szervezett nappali ellátás) támaszkodhat az anya. Európában a kereskedelmi szolgáltatók hiánya miatt a magánpiac kicsi, többségében állami kézben összpontosul a gyermekek napközbeni ellátása (Andersson et al. 2003: 6, Rindfuss–Brewster 1996: 270). A tényező termékenységre gyakorolt hatása ezért alapvetően attól függ, hogy mennyire elérhetőek az anyák számára ezek az intézményi szolgáltatások, a kisgyermek napközbeni ellátása ugyanis a helyi lehetőségek központi elemeként realizálódik (Hank–Kreyenfeld 2002: 6). A dimenzió kulcsszerepe miatt a többszintű európai vizsgálatok mindenekelőtt azon kutatási irányvonal feltárásával foglalkoznak, hogy a gyermekek napközbeni ellátásának területi elérhetősége miként magyarázza a nők gyermekvállalását, az empirikus tapasztalatok azonban nem egységesek.

Del Boca (2002: 565, 567) 21 és 45 év közötti házaspáros olasz nők gyermekvállalását elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a hároméves vagy az alatti gyermekek számához viszonyított elérhető férőhelyek regionális száma pozitív kapcsolatban áll a nők termékenységevel. Rávilágított ugyanakkor arra is, hogy az elérhető férőhelyek jelentős (10 százalékos) növelése nem eredményezne hasonlóan nagy mértékű javulást a gyermekvállalásban, a mutató csak csekély emelkedéssel reagálna a változásra.

Baizán (2009: 818, 823–824) szintén a napközbeni gyermekellátás elérhetőségének (mely faktort a 0–2 éves korú, ellátásban részt vevő gyermekek régiós arányával azonosította) erős pozitív hatását szemléltette a szülőképes korban lévő spanyol nők első és további gyermekvállalása esetében. Rámutatott mindazonáltal arra, hogy ez a nagymértékű lineáris kapcsolat egy küszöbérték elérése után megtorpan a második és többedik gyermeknél: a napközbeni ellátásban való részvétel 12 százalékos határérték feletti emelkedése már csak kismértékű pozitív hatást generálna a gyermekvállalásra.

Hank és Kreyenfeld (2002: 16–17, 2003: 591–592) a napközbeni gyermekellátás elérhetőségének első és második gyermek vállalása során betöltött szerepét tanulmányozta a 20–35 éves korú nyugatnémet nők egyéni adatai és körzeti szintű területi adatok elemzésével. Megállapításaik értelmében a száz, 3 és 6 év közötti gyermekre jutó körzeti férőhelyek száma pozitív irányú, de csekély mértékű és nem szignifikáns kapcsolatban áll az anyává válással és a második utód világrajövetelével, vagyis a napközbeni gyermekellátás elérhetőségének nincs érdemi befolyása sem az első, sem a második paritásra. A német szerzőpáros (2003: 593) meglátása értelmében a gyermek napközbeni ellátása csak akkor befolyásolhatja a gyermekvállalást, ha elég széles a kínálat, és a szülőknek reális az elvárása arra vonatkozóan, hogy a gyermekük férőhelyhez jut valamelyik állami intézményben.

Németországi adatokon keresztül tanulmányozta a regionális napközbeni ellátási paraméter első gyermek vállalására gyakorolt befolyását Krapf is (2014: 147–148). Eredményei alapján a napközbeni ellátásban részt vevő, három év alatti gyermekek adott korcsoporthoz viszonyított régiós megoszlása önmagában U alakú hatást fejt ki a nők anyává válásának esélyére, jóllehet a közepes (10–20 százalék) elérhetőséggel szemben csak a magas (20 százalék feletti) részvételi arány hatása szignifikáns. Krapf mindebből arra következtetett, hogy ha a kisgyermekek napközbeni ellátási szintje nagyon alacsony, a potenciális anyák a szolgáltatásokat elérhetetlennek érzékelik. Úgy véli, ez összhangban van Hank és Kreyenfeld fentiekben bemutatott észrevételével, és saját eredményei szerint a 20 százalékos küszöbszint, azaz a legalább 20 százalékos elérhetőségi arány biztosít pozitív esélyeket az anyává válásra. Krapf kutatása kapcsán lényeges azonban megjegyezni, hogy a többi magyarázó változó bevonásával lecsökkent és jelentéktelenné vált a kisgyermekek napközbeni ellátásának elérhetősége és az első gyermek vállalása közti összefüggés.

A belga viszonyokat elemezve Wood és Neels (2019: 927–929) érdemi összefüggést tárt fel a 0–3 éves gyermekekre jutó helyhatósági férőhelyek száma és a kétkezes párok gyermekvállalása között: az első, a második és a harmadik gyermek megszületését is pozitívan befolyásolja az ellátás elérhetősége, mindenekelőtt azonban az első gyermek vállalásában játszik lényeges szerepet a területi mutató.

Rindfuss és munkatársainak (2010: 10–11) többszintű modelljei rávilágítottak arra, hogy a napközbeni ellátás jobb elérhetősége a 15–35 év közötti norvég nők körében minden paritásnál pozitív hatást eredményez az utódok világrajövetelére. (Kutatásukban az elérhetőség mértékét a szervezett intézményekbe járó, 0–6 éves gyermekek és a helyhatóság hasonló életkorú gyermekeinek számához viszonyított arányával azonosították.) Megállapításaik alapján a napközbeni ellátási lehetőségek növelése az anyává válásra fejtett ki legkisebb mértékben befolyást, míg az elérhetőség mértékének fejlesztése főként a második és harmadik paritásra való áttérést segítette elő. Rindfuss és munkatársai (2007: 351–352, 358) szerint továbbá a gyermekek napközbeni ellátásának jobb elérhetősége nemcsak nagyobb arányú gyermekvállalási hajlandósággal jár együtt bármilyen gyermekszám esetében, hanem a fiatalabb életkorban történő anyává válást is előidézi.

Rindfuss és munkatársainak elemzésével szemben Kravdal (1996: 210–213) nem talált nagymértékű és a feltételezett irányba mutató ellentmondásmentes összefüggést a tényezők között Norvégiában. Eredményei szerint az első szülés esélye magasabb azon helyhatóságokban, ahol a gyermekellátásban részt vevő, 1–3 éves gyermekek száma alacsony (kevesebb mint 4 százalék) a terület azonos korcsoportjának nagyságához viszonyítva. A második gyermek világrajövetelénél nem rajzolódott ki egyértelmű szignifikáns tendencia, míg a harmadik utód vállalása esetében a várt hatás mutatkozott: a harmadik paritás szerinti termékenység esélye nagyobb azon helyhatóságokban, ahol magasabb részvételi arány (13 százalék) realizálódik a nappali ellátásban részt vevő, 1–3 éves gyermekek esetében. Kravdal ezáltal arra

következtetett, hogy a kisgyermek napközbeni ellátásának javulása csak gyengén szabályozza a termékenységet: mindössze a harmadik gyermek vállalásánál fedezhető fel némi pozitív jelzés. A norvég szakember is rávilágított ugyanakkor arra, hogy ha egy adott szint (kb. 10 százalékos lefedettség) elérése után tovább nőne a férőhelyek száma, akkor sem emelkedne tovább a harmadik gyermek világrajövetelének esélye. Elemzése alapján azonban úgy tűnik, hogy az alacsonyabb paritásra való átmenetet gátolja a napközbeni ellátás elérhetősége. E konzekvencia nem feltétlenül ellentétes az elvárásokkal, hiszen ahogy a tanulmány korábbi fejezetében említésre került, az első gyermek megszületésére más hatást fejthet ki a kisgyermek napközbeni ellátása, mint a magasabb gyermekszámoknál. Kravdal szerint mindazonáltal lehetséges, hogy ez az eredmény a nem megfelelő kontrollváltozókból ered.

A gyermekek napközbeni ellátásának hatását többdimenziós modellben felvázoló Andersson és munkatársai (2003: 6, 12–14) az elérhetőség faktorának nélkülözhetetlenségét hangsúlyozták, jóllehet eredményeik szerint a második gyermek születésére Svédországban nincs hatással a férőhelyek rendelkezésre állása, mely faktort az ellátásban részt vevő gyermekek mutatójával mérték. A harmadik gyermek vállalása esetében azonban meglepő következtetésre jutottak: nagyobb eséllyel vállaltak újabb utódot azok a kétgyermekes anyák, akik olyan helyhatóságban éltek, ahol alacsony az 1–12 éves gyermekek nappali ellátásának elérhetősége. Andersson és munkatársai véleménye szerint az ellentmondó eredmények magyarázata a gyermekvállalás intenzitásának és tempójának hatásában keresendő. Az alacsonyabb ellátási lehetőségekkel rendelkező lakókörnyezetben élő nők felgyorsíthatják a gyermekvállalásukat és alacsonyabb időközrel hozzák világra gyermekeiket – minimálisra csökkentve ezáltal a fizetett munkából való kiesésük idejét anélkül, hogy ez magasabb termékenységet eredményezne részükről a kedvezőbb ellátási területen élő nőkkel szemben. Anderssonék elképzelését ellenben a statisztikai elemzés nem támasztotta alá: nem találtak valódi összefüggést a szülési intervallum hossza és a gyermekek napközbeni ellátásának elérhetősége között.

A fejezetet összegezve, az általános elképzelések szerint a munka-család konfliktus mérséklésén és a nemek szerinti egyenlőtlenség csökkentésén keresztül a kisgyermek nappali ellátásának rendelkezésre állása elősegíti a gyermekvállalást. A témakör kutatási eredményeinek értelmezése és összehasonlítása ugyanakkor több szempontból is nehéz. A probléma alapvetően a mutató eltérő operacionalizálásából ered, a szakemberek ugyanis másként mérik az indexet. A napközbeni ellátás elérhetőségének faktorát a kutatások egy része (Del Boca, Hank–Kreyenfeld, Wood–Neels) aszerint jelzi, hogy hány hely áll rendelkezésre az ellátásban az adott korcsoport gyermekszámához viszonyítva. A vizsgálatok többsége azonban nem a tényleges rendelkezésre állást, hanem a kapacitás kihasználásának mértékét, vagyis a napközbeni ellátásban részt vevő gyermekek adott korcsoporttal párhuzamba állított hányadát veszi alapul (Baizán, Krapf, Rindfuss et al., Andersson et al., Kravdal). E mérési differencia valószínűleg a kutatók rendelkezésére álló területi adatok különbségéből ered.

Az empirikus tapasztalatok alapján nem lehet egyértelmű következtetést levonni a tényezők közötti kapcsolatról: az elemzések egy része igazolta az előzetes feltételezéseket, más része ellentmondást mutatott, vagy nem jelzett összefüggést a paraméterek között. Olaszországban és Spanyolországban, ahol a vizsgált államok közül legkevésbé terjedt el a hároméves kor alatti gyermekek napközbeni intézményi ellátása, a rendelkezésre állás erős pozitív hatását szemléltették a kutatók a gyermekvállalásra. Következtetéseik alapján mindazonáltal egy adott szint elérése után hiába javulna az elérhetőség mértéke, nem vonna maga után további pronatalista hatást. A németországi adatok elemzése során szintén egy küszöbérték fontosságára hívták fel a figyelmet a szakemberek. Ha nagyon alacsony a kisgyermekek napközbeni ellátásának elérhetősége, akkor a tényező nem befolyásolja érdemben a termékenységet. A pozitív hatás elérése érdekében így az elérhető férőhelyeknek a küszöbérték felett kell lenniük, hogy a szülők reális esélyt lássanak arra, hogy gyermekük bekerülhet az intézménybe. Belgiumban elsősorban az első gyermek világrajövetelében játszik lényeges szerepet a napközbeni ellátás elérhetősége, a magasabb gyermekszámoknál csökken a hatás. Norvégiában, ahol széles körben elterjedt a kisgyermekek napközbeni ellátásának igénybevétele, főként a magasabb paritások, a második és harmadik gyermek születésének esélyében idéz elő kedvező befolyást az elérhetőség mértéke, míg az anyává válásban inkább negatív szerepet játszik a mutató. A dél-európai államokhoz hasonlóan az északi országban is kirajzolódik egy felső határérték, amelynek átlépése után a rendelkezésre állás mértékének további javulása már nem befolyásolja jelentősen az újabb gyermek vállalását. Svédországban ugyanakkor a szakemberek minimális összefüggést térképeztek fel a gyermekek napközbeni ellátása és a termékenység között: a szolgáltatás elérhetősége ugyanis elég magas az országban ahhoz, hogy ne befolyásolja a szülők gyermekvállalásra irányuló döntését.

3.1.2. A kisgyermekek napközbeni ellátásának elfogadottsága

A kisgyermekek napközbeni ellátása a társadalmi elfogadottságon keresztül is hatást gyakorolhat a gyermekvállalásra (Hank–Kreyenfeld 2002: 4–5, Baizán 2009: 812, Rindfuss et al. 2007: 351): amennyiben egy társadalomban, illetve – a területi megközelítést alapul véve – egy adott területi egységben elfogadott a formális ellátás igénybevétele, úgy a gondozási lehetőségek szélesebb körűek, kevesebb nő távozik a munkaerőpiacról az anyaság miatt, ebből fakadóan feltételezhetően kedvezőbb hatás tükröződik a termékenységben, mint azon területeken, ahol nem realizálódik ez a norma. A kisgyermekek napközbeni, szülői házon kívüli ellátása ugyanakkor kényes kérdés is lehet a közvélekedésben (Hank–Kreyenfeld 2002: 4–5, Baizán 2009: 812). A nők a támogató társadalmi környezetben túl szembesülhetnek olyan normatív elvárásokkal, melyek megakadályozhatják őket a házon kívüli szolgáltatások igénybevételeben. A tézis empirikus tesztelése mindazonáltal rendkívül komplikált. A kisgyermekek ellátására vonatkozó, társadalomban jelen lévő elvárásokat ugyanis nehéz mérni, másrészt az európai államokban napjainkban már széles körben elfogadott ezen

intézmények igénybevétele, így a kutatók nem számolnak releváns különbségekkel (Rindfuss et al. 2007: 351). E két okból kifolyólag a többszintű felmérések nem vizsgálják a formális napközbeni ellátás elfogadottsága és a gyermekvállalás kapcsolatát.

3.2. *Gazdasági szemlélet*

Ermisch (1989: 80–86) egészítette ki a termékenység klasszikus közgazdaságtani modelljét [Becker 1993 (1981)] a kisgyermek napközbeni ellátásának komponensével. Az angol kutató abból a tézisből indult ki, hogy a gyermekvállaláshoz és neveléshez szükséges idő megvásárolható a háztartáson kívül, így az anya használdozati költségei, valamint a gyermeknek közvetlenül biztosított javak mellett e tényezőt is figyelembe kell venni az utód költségeinek sorában. A gyermek napközbeni ellátásának díja az anya bérének csökkenéseként vázolható fel, hiszen a dolgozó nő fizet a szolgáltatásért. A gondozási díj negatív bérhatásként realizálódik, mely növeli a gyermekvállalás költségeit. A két mutató közti kapcsolat ugyanakkor nem ábrázolható egyértelműen, hiszen a gyermekek napközbeni ellátása az anya idejének felszabadításával lehetővé teszi a munkába állást, növelve ezzel a családi bevételt. Minél rövidebb tehát az anya munkaerőpiactól való távolmaradása, annál alacsonyabbak a használdozati költségei, ami a gyermekek napközbeni ellátása és termékenység közti pozitív irányú összefüggésre világít rá. A közgazdaságtani megközelítés értelmében a gyermekvállalásról szóló döntés alapját ezáltal a gyermekek napközbeni ellátásának díja képezi (Krapf 2014: 34). Ha ez a költség magas, az alacsony fizetésű nők nem veszik igénybe a szolgáltatást. A nők jövedelmének növekedése ugyanakkor ösztönzi őket a munkavégzésre, így apad gyermekvállalási kedvük. A magas jövedelmű nők azonban megengedhetik a nagyobb költségű napközbeni ellátás igénybevételét is, így a külső szolgáltatás vásárlásával, valamint a munkaerőpiacra történő visszatérésükkel csökkenő alternatív költségeik pozitív hatással lehetnek termékenységükre. Hasonló, gyermekvállalást stimuláló következménnyel járhat az ellátási díjak mérséklése, mely nem csupán a magas, hanem az alacsonyabb keresetű nők számára is lehetővé teszi a kisgyermek fizetett napközbeni ellátásának igénybevételét. Napjainkban mindazonáltal a gondozási díjak a háztartások kiadásainak kis részét teszik ki (vagy ingyenesek), így az ellátás negatív bérhatása kevésbé releváns, ugyanakkor kedvező hozadéka – a gyermekvállalás alternatív költségeinek csökkenése – továbbra is fennáll.

3.2.1. *A napközbeni ellátás árának kérdése*

A kisgyermek napközbeni ellátásának ára nem jelent releváns problémakört az európai termékenységi elemzésekben a jelentős állami támogatások okán, számos tanulmány foglalkozik mindazonáltal az ingyenes rokoni segítségnyújtás mint informális ellátás hatásának feltérképezésével (például Garcia-Moran–Kuehn 2012, Raymo et al. 2010, Rindfuss et al. 2007, Rindfuss et al. 2010, Hank–Kreyenfeld 2002). Ezen kutatási eredmények ismertetésére azonban nem térek ki annak okán, hogy a paraméter jellegéből adódóan a kérdéskör elemzése egyszintű modellekkel történik. Az

áttekintett többszintű kutatások közül csupán Andersson és munkatársai (2003: 12) vizsgálják a gondozási költségek gyermekvállalásra gyakorolt hatását. Eredményeik értelmében az ellátás ára nem a várt irányban, valamint mindössze csekély mértékben szabályozza a második gyermek vállalását Svédországban. A harmadik gyermek esetében a feltételezésüknek megfelelően 11 százalékkal magasabb eséllyel hoznak világra újabb utódot azok a kétgyermekes nők, akik olyan helyen élnek, ahol alacsony költségű a kisgyermekek napközbeni ellátása, jóllehet e paritásnál is gyengéneken bizonyult a két változó közti kapcsolat. A svéd vizsgálat ezáltal nem támasztja alá maradéktalanul azt a feltételezést, miszerint a gyermekek napközbeni ellátásának ára szabályozza a nők termékenységet, hiszen csupán elhanyagolható mértékű és felemás irányba ható összefüggést tárt fel a változók között. Ezen eredmény feltételezhetően abból következik, hogy az északi országban széles körben biztosított a megfizethető árú szolgáltatáshoz való hozzájutás, így a napközbeni ellátás költsége nem befolyásolja erőteljesen a gyermekszámot.

3.2.2. A gyermekek napközbeni ellátásának minősége

A napközbeni ellátás költségének faktora mellett a termékenység közgazdaságtani elméletéből kiindulva befolyásolhatja a szolgáltatás igénybevételét, így ezen keresztül a gyermekvállalást is az ellátás minőségének jelzőszáma. Becker (1993 [1981]: 145–153) minőségi gyermek elképzelése értelmében ugyanis a szülők többet költenek kevesebb gyermekük megfelelő színvonalú ellátására, oktatására, ezáltal termékenységük alacsonyabb. Meglátásom szerint ugyanakkor e tézissel ellentétes hatás is körvonalazódhat azon Blau-féle (2001: 50) feltételezésből kifolyólag, miszerint az anyák inkább a magas színvonalú napközbeni ellátást veszik igénybe, mint az alacsonyabbat (idézi Krapf 2014: 33). Következésképp, minél magasabb a szolgáltatás minősége, annál több anya veszi igénybe a gyermekek napközbeni ellátását, mely pozitív hatást fejthet ki a nők gyermekvállalási hajlandóságára.

E kérdéskör egyre növekvő figyelmet kapott az elmúlt évtizedekben, hiszen a gyermekek jólétét befolyásolhatja a napközbeni ellátás minősége (Blau–Hagy 1998: 105), ugyanakkor rendkívül kevés felmérés foglalkozik a szolgáltatás minőségének és a termékenység kapcsolatának empirikus tanulmányozásával. Az európai többszintű kutatások közül – az ellátás árának faktorához hasonlóan – mindössze Andersson és munkatársai (2003: 12) veszik számításba a regionális jellemzők között az ellátás minőségének tárgykerét, mely mutatót az egy nevelőre jutó gyermekek számával azonosítottak. Eredményeik alapján a gyermek-nevelő arány nagyon kis szerepet játszik a második és harmadik paritásra történő átmenetben, hatásuk továbbá nem a várt irányba mutat. A svéd kutatók vizsgálata nem igazolta tehát azt a feltételezést, hogy a napközbeni ellátás minősége pozitív hatást indukál a gyermekszülésre, jóllehet következtetéseiket magyarázhatja a jó minőségű szolgáltatásokhoz való széles körű hozzáférés, így az a szülők termékenységi döntésében elhanyagolható súlyú.

4. Következtetések

Szakirodalmi áttekintésemben annak bemutatására törekedtem a regionális megközelítést alkalmazva, hogy a napközbeni gyermekellátási rendszer mint területi tényező mely jellemzői befolyásolhatják az egyéni gyermekvállalást. A szociológiai és gazdasági elméleti tézisek alapján négy olyan alkotóelemet különítettem el, melyek hatást gyakorolhatnak a gyermekek világrajövetelére: az ellátás rendelkezésre állása, az igénybevétel társadalmi elfogadottsága, a szolgáltatás ára és minősége. Az áttekinített európai kutatások többsége azonban a gyakorlatban a többdimenziós modell helyett egy szegmens alapján veszi górcső alá a napközbeni ellátás és a gyermekvállalás összefüggéseit: mindenekelőtt a rendelkezésre állás faktorának szerepét térképezik fel. Ez egyrészt abból adódik, hogy Európában legfőképp a férőhelyek elérhetősége jelenti a releváns problémakört, másodsorban a többi paraméter esetében egyáltalán nem, vagy csak nehezen hozzáférhető adatok állnak a szakemberek rendelkezésére.

Milyen a kontextuális paraméter és az egyéni gyermekvállalás kapcsolata? Felfedezhetőek-e országonként hasonlóságok vagy különbségek a két tényező viszonyában? A bemutatott többszintű, oksági összefüggések feltárására irányuló elemzések eredményei nem egységesek és nem feltétlenül a várt irányba hatnak. Az országok között kirajzolódnak azonosságok és eltérések, melyek az elérhetőség mutatójával állnak kapcsolatban. A kisgyermek napközbeni ellátásának elérhetősége a dél-európai államokban és Belgiumban fejt ki erős pozitív hatást a gyermekvállalásra, ami meglátásom szerint abból következik, hogy a vizsgált időszakban Olaszországban és Spanyolországban csekély a hároméves kor alatti gyermekek napközbeni intézményi ellátásának hozzáférhetősége. A belga eredményt magyarázhatja, hogy noha a szolgáltatás jellemzői az északi államok rendszeréhez hasonlóak, de régióként és régiókon belül is jelentős területi különbségekkel kell számolni az elérhetőségben. Azokban az államokban viszont, ahol alapvetően általános a szolgáltatás igénybevételének elérhetősége a szülők részére, a rendelkezésre állás mutatója egyáltalán nem vagy elhanyagolható mértékű hatást indukált a termékenységre. A paritás-specifikus kapcsolatokat figyelembe véve a déli államokban (ahol a napközbeni ellátás elérhetősége limitált) és Belgiumban az anyává válást is kedvezően befolyásolja a rendelkezésre állás, míg északon inkább a magasabb gyermekszámok esetében érezhető pozitív összefüggés. Véleményem szerint ez megerősíti azt a korábbiakban említett megközelítést, miszerint a kisgyermek napközbeni ellátása és az egyéni gyermekvállalása között fennálló viszonyt célszerű paritásonként ábrázolni. A gyermekszámok közötti differencia ugyanakkor arra is rávilágít, hogy azon területeken, ahol nagyon alacsony a rendelkezésre állás mértéke, nemcsak a többedik gyermek megszületését, hanem a szülővé válást is elősegítik a helyi lehetőségek. Ahol azonban széles körű a napközbeni ellátás elérhetősége, inkább akkor fejt ki pozitív hatást a szolgáltatáshoz való hozzáférés, amikor a szülőknek már van tapasztalatuk az ellátásról, vagyis a második, harmadik, többedik gyermek világrajvetele esetében. Ez az észrevétel párhuzamba állítható a vizsgált felmérések azon megállapításaival, melyek szerint a kisgyermek napközbe-

ni ellátásának rendelkezésre állása abban az esetben gyakorol érdemi hatást az egyén gyermekvállalására, ha az értéke egy tartományon belül, azaz egy alsó és egy felső küszöbszint között helyezkedik el. Ha ugyanis nagyon alacsony az elérhetőség mértéke, a paraméter nem befolyásolja a termékenységet. A felső határ elérése után pedig az elérhetőség növekedése nem eredményez további javulást a gyermekszülés esélyében.

A kutatók mindezekből arra következtettek, hogy a napközbeni ellátás magas területi lefedettsége önmagában nem elegendő a munka és a családi élet összekapcsolására (Hank–Kreyenfeld 2003: 16–18, Andersson et al. 2003: 6). Az elérhetőség faktora és a gyermekvállalás közti érdemi kapcsolat hiánya vagy negatív irányú összefüggése utalhat az intézmények hiányosságaira (például a szigorú nyitvatartási időre). A gyermekellátás elérhetőségét ennek okán nemcsak az adott korú gyermekek számára rendelkezésre álló helyekkel (vagy az ellátásban részt vevő gyermekek hányadával) lehet felrajzolni, hanem célszerű számításba venni a földrajzi elhelyezkedést, a nyitvatartási idő rugalmasságának kérdését is. E mutatók elemzésbe történő beépítését azonban adathiány gátolta.

A kisgyermek napközbeni ellátásának további jellemzői és a termékenység közti kapcsolat feltárása hiányzik az áttekintett demográfiai vizsgálatokból. A mérés nehézsége miatt, illetve arra tekintettel, hogy az európai államokban napjainkban már széles körben elfogadott a kisgyermek számára napközbeni ellátást nyújtó intézmények igénybevétele, a felmérések nem vizsgálták a formális napközbeni ellátás elfogadottságának gyermekvállalásra gyakorolt hatását. A szolgáltatás árának kérdését a jelentős állami támogatások okán mindenekelőtt nem területi index bevonásával, hanem az informális, rokon segítségnyújtás és a gyermekvállalás közti kapcsolat ábrázolásával elemzik az európai tanulmányok, míg az ellátás minőségének értékelése nem könnyű, másodsorban e területen is jelentős adathiánnyal kell számolni. Svédországban a szakemberek mindössze minimális összefüggést találtak a gyermekek napközbeni ellátásának költsége, minősége és a termékenység között: a szolgáltatás ára ugyanis elég kedvező, míg a minősége elég magas az államban ahhoz, hogy ne befolyásolja a szülők gyermekvállalásra irányuló döntését – a felső korlát hatása ezáltal itt is visszaköszön, jóllehet az eredmény nem feltétlenül a kedvező gyermek-személyzet arányból ered. A minőség megítélése ugyanis több szempontból problémás. Egyrészt a tárgykörrel foglalkozó empirikus vizsgálatok számottevő része (ideértve nemcsak az Andersson és munkatársai-féle, hanem az amerikai felméréseket is) során használt mutatók az intézményi környezet strukturális jellemzőin alapulnak (például gyermekcsoport mérete, gyermek-személyzet arány, szolgáltatói képzettség szintje), mely faktorok gyakran nem egyeznek a szülők által leginkább értékelt sajátosságokkal, így például a megbízhatósággal, kényelemmel, családiassággal (Andersson et al. 2003: 5–6, Blau 2003: 428). A napközbeni ellátási rendszer minőségének elemzésére irányuló másik megközelítés egy rögzített szabályrendszeren alapuló közvetlen megfigyelés, melynek lebonyolítása azonban jóval nehezebb. A minőség efféle megítélése továbbá szubjektív eredményekhez vezet tekintettel arra, hogy a kutató egyéni leírásán múlik, miként alkot vé-

leményt például az étkezési idő, a bútorok, a szoba elrendezésének megfelelőségéről, a nyelvhasználatról, a kreatív tevékenységekről vagy a felnőtt-gyermek interakcióról (Blau 2003: 429). Ezen észrevételek alapján több szempontú – a strukturális jellemzőket, a közvetlenül megfigyelt sajátosságokat, valamint a szülők elvárásait egyaránt tartalmazó – megközelítés lenne indokolt a napközbeni gyermekellátás minőségének és a gyermekvállalás kapcsolatának feltérképezése során.

Összességében véve a vizsgált többszintű felmérések szerint a hároméves kor alatti gyermekek napközbeni ellátása elősegíti az egyének gyermekvállalását Európában, jóllehet ez főként az ellátás elérhetőségének hatásában realizálódik, függ a rendelkezésre állás adott országban tapasztalható mértékétől és területi különbségétől, továbbá gyermekszámoneként is differenciáltságot mutat. Következtetésként levonható, hogy az egyének gyermekvállalásának megértéséhez a demográfiai kutatásokban a mikro- és makroadatok mellett célszerű a mezoszintű területi megközelítés is alkalmazni. Egyértelmű irányba mutató eredményekhez azonban többdimenziós és dimenzióként is több szempontú, egységesebb elemeket használó vizsgálatokra lenne szükség.

5. Irodalom

- Andersson, G. – Duvander, A-Z. – Hank, K. (2003): *Do Child Care Characteristics Influence Continued Childbearing in Sweden? An Investigation of the Quantity, Quality, and Price Dimension*. MPIDR Working Paper WP 2003-013. <https://doi.org/10.4054/MPIDR-WP-2003-013>
- Baizán, P. (2009): Regional child care availability and fertility decisions in Spain. *Demographic Research*, 21(27): 803–842. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2009.21.27>
- Becker, G. (1993 [1981]): *A Treatise on the Family. Enlarged Edition*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. <http://dx.doi.org/10.4159/9780674020665>
- Bertram, H. – Bujard, M. (2014): *Fertility and the Importance of Regional Context*. Working Paper 1/2014. Interdisciplinary working group of the BBAW and the National Academy of Science Leopoldina.
- Blau, D. M. (2001): *The Child Care Problem. An Econometric Analysis*. New York: Russell Sage Foundation.
- Blau, D. M. (2003): An Economic Perspective on Child Care Policy. *Journal of Population and Social Security (Population)*, Supplement to Volume 1: 426–445.
- Blau, D. M. – Hagi, A. P. (1998): The Demand for Quality in Child Care. *Journal of Political Economy*, 106(1): 104–146. <https://doi.org/10.1086/250004>
- Buhr, P. – Huinink, J. (2014): Fertility analysis from a life course perspective. *Advances in Life Course Research*, 2: 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2014.04.001>
- Del Boca, D. (2002): The Effect of Child Care and Part-Time Opportunities on Participation and Fertility Decisions in Italy. *Journal of Population Economics*, 15(3): 549–573. <https://doi.org/10.1007/s001480100089>

- Ermisch, J. F. (1989): Purchased child care, optimal family size and mother's employment. Theory and econometric analysis. *Journal of Population Economics*, 2(2): 79–102. <https://doi.org/10.1007/BF00522403>
- Garcia-Moran, E. – Kuehn, Z. (2012): *With Strings Attached: Grandparent-Provided Child Care and Female Labor Market Outcomes*. EUI Working Paper MWP 2012/29. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2365716>
- Goode, W. J. (1960): A Theory of Role Strain. *American Sociological Review*, 25(4): 483–496. <https://doi.org/10.2307/2092933>
- Hall, D. T. (1972): A Model of Coping with Role Conflict: The Role Behavior of College Educated Women. *Administrative Science Quarterly*, 17(4): 471–486. <https://doi.org/10.2307/2393827>
- Hank, K. – Kreyenfeld, M. (2002): *A Multilevel Analysis of Child Care and the Transition to Motherhood in Western Germany*. Discussion Paper 290. DIW Berlin. <https://doi.org/10.2139/ssrn.380783>
- Hank, K. – Kreyenfeld, M. (2003): A Multilevel Analysis of Child Care and Women's Fertility Decisions in Western Germany. *Journal of Marriage and Family*, 65(3): 584–596. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2003.00584.x>
- Herche, V. (2010): Háztartási munkamegosztás – azonosságok és különbségek Európában: Szakirodalmi áttekintés. *Demográfia*, 53(1): 67–90.
- Krapf, S. (2014): *Public Childcare Provision and Fertility Behavior – A comparison of Germany and Sweden*. Opladen, Budrich UniPress.
- Kravdal, O. (1996): How the local supply of day-care centers influences fertility in Norway: A parity-specific approach. *Population Research and Policy Review*, 15: 201–218. <https://doi.org/10.1007/BF00127049>
- Mörk, E. – Sjögren, A. – Svaleryd, H. (2009): *Childcare Costs and the Demand for Children – Evidence from a Nationwide Reform*. IFN Working Paper No. 782. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1694450>
- Pilinszki, A. (2014): A háztartási munkamegosztás, a kapcsolattal való elégedettség és a párkapcsolati instabilitás összefüggései. *Erdélyi Társadalom*, 12(1): 31–43. <https://doi.org/10.17177/77171.141>
- Pongrácz, T. – Murinkó, L. (2009): Háztartási munkamegosztás. Azonosságok és különbségek Európában. In Nagy, I. – Pongrácz, T. (szerk.): *Szerepváltások 2009. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Budapest: TÁRKI – Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 95–116.
- Raymo, J. M. – Mencarini, L. – Iwasawa, M. – Rie, M. (2010): Intergenerational proximity and the fertility intentions of married women: A Japan-Italy comparison. *Asian Population Studies*, 6(2): 193–214. <https://doi.org/10.1080/17441730.2010.494445>
- Rindfuss, R. – Brewster, K. L. (1996): Childrearing and Fertility. *Population and Development Review*, 22: 258–289. <https://doi.org/10.2307/2808014>

- Rindfuss, R. – Guilkey, D. – Morgan, S. P. – Kravdal, R. (2010): Child-Care Availability and Fertility in Norway. *Population Development Review*, 36(4): 725–748.
<https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00355.x>
- Rindfuss, R. – Guilkey, D. – Morgan, S. P. – Kravdal, R. – Guzzo, K. B. (2007): Child Care Availability and First-Birth Timing in Norway. *Demography*, 44(2): 345–372.
<https://doi.org/10.1353/dem.2007.0017>
- Wood, J. – Neels, K. (2019): Local Childcare Availability and Dual-Earner Fertility: Variation in Childcare Coverage and Birth Hazards Over Place and Time. *European Journal of Population*, 35(5): 913–937. <https://doi.org/10.1007/s10680-018-9510-4>

6. Függelék

Az áttekintett többszintű európai kutatások főbb sajátosságai

Szerző, megjelenés éve	Vizsgált ország, időszak	Egyéni adatok forrása	Területi adatok jellege	Egyéni szint	Vizsgált paritás	Vizsgált napközbeni ellátás jellemzői	Minta elemszáma	Módszer	Napközbeni ellátás hatása
Del Boca 2002	Olaszország, 1991-1993-1995	The Survey on Household Income and Wealth of Bank of Italy Survey, panel adatok	lakóhely szerinti regionális	21 és 45 év közötti házas nők	paritás nélkül	állami, 3 éves kor alatti gyermekeknek	1708	logisztikus regresszió rögzített hatással	pozitív
Hank-Kreyenfeld 2002	Nyugat-Németország, 1984-1999	German Socio-Economic Panel	körzeti szintű	20-35 éves nők	1. szülés	állami, 3-6 éves gyermekeknek	2892	diszkrét logisztikus regresszió véletlenszerű hatással	nincs szignifikáns hatás
Hank-Kreyenfeld 2003	Nyugat-Németország, 1984-1999	German Socio-Economic Panel	körzeti szintű	20-35 éves nők (1. szülés), 25-40 éves nők (2. szülés)	1. és 2. szülés	állami, 3-6 éves gyermekeknek	2892 (1. szülés), 1585 (2. szülés)	diszkrét logisztikus regresszió véletlenszerű hatással	nincs szignifikáns hatás
Baizán 2009	Spanyolország, 1994-2001	European Community Household Panel Survey	lakóhely szerinti regionális	16-42 éves nők	1. és többedik szülés	formális, 0-2 éves gyermekeknek	4303	eseménytörténeti modell fix regionális hatásokkal	pozitív
Rindfuss et al. 2007	Norvégia, 1973-1998	Norvég Központi Népeségnyilvántartás, egyéb nyilvántartások, legutóbbi népszámlálások	lakóhely szerinti helyhatósági	15-35 éves nők	1. szülés időzítése	formális, 0-6 éves gyermekeknek	175 722	diszkrét becslés modell rögzített hatással	fiatalabb életkorban történő anyává válás
Rindfuss et al. 2010	Norvégia, 1973-1998	Norvég Központi Népeségnyilvántartás, egyéb nyilvántartások, legutóbbi népszámlálások	lakóhely szerinti helyhatósági	15-35 éves nők	1., 2., 3., 4. és 5. szülés	formális, 0-6 éves gyermekeknek	85 550	diszkrét becslés modell rögzített hatással	pozitív

Krapf 2014	Németország, 2008–2011	Panel of Intimate Relationships and Family Dynamics 1–3. hulláma és Demographic Differences in Life-Course Dynamics in Eastern and Western Germany 1–2. hulláma	körzeti szintű	20–40 éves nők	1. szülés	állami, 0–2 éves gyermekeknek	1738	diszkrét becslés cloglog regresszióval véletlenszerű hatással	önmagában U alakú hatás, többi változó bevonásával nincs érdemi befolyás
Andersson et al. 2003	Svédország, 1997–1998	svéd népességnyilvántartási adatok	lakóhely szerinti helyhatósági	élettársak vagy házaspárok	2. és 3. szülés	állami, 1–12 éves gyermekeknek	kb. 500 000	kockázat becslése eseménytörténeti elemzéssel	2. gyermeknél nincs érdemi befolyás, 3. gyermeknél fordított hatás
Kravdal 1996	Norvégia, 1974–1987	Norwegian Family and Occupation Survey	lakóhely szerinti helyhatósági	nők	1., 2., 3. szülés	formális, 1–3 éves gyermekeknek	4018	diszkrét logisztikus regresszió	1. szülésnél fordított hatás, 2. szülésnél nincs hatás, 3. szülésnél pozitív
Wood-Neels 2019	Belgium, 2001–2004	népszámlálási és nemzeti nyilvántartási adatok	lakóhely szerinti helyhatósági	kétkeresős párok, nő max. 50 éves	1., 2., 3. szülés	formális, 0–3 éves gyermekeknek	157 476 pár (1. szülés), 216 331 pár (2. szülés), 321 576 pár (3. szülés)	diszkrét logisztikus regresszió véletlenszerű és rögzített hatással	pozitív

Forrás: saját szerkesztés